

Meelis Maripuu, Toomas Hiio

75 aastat konverentsist, mis tegi Eesti holokausti ajaloos kurikuulsaks paigaks

Postimees. Arvamus, 20. Jaanuar 2017.

Ajaloolased Meelis Maripuu ja Toomas Hiio kirjutavad kurikuulsast Wannsee konverentsist ja selle tähendusest holokausti ja Teise maailmasõja päevil toimepandud inimsusvastaste kuritegude ajaloos.

wikimapia

Külma talvapäeva, 1942. aasta 20. jaanuari keskpäevaks kogunesid Berliini lähedal asuva Wannsee järve äärsesse luksusvillasse salakoosolekule ja selle järgnenud hommikusöögile parkümmend Saksa riigi ja SS-ametkondade kõrgemat ametnikku. Kõnealune päev on praeguseks kindlalt juurdunud meie ja kogu õhtumaa ajalooteadvusse kui Wannsee konverents, kus olevat otsustatud holokausti läbiviimine.

Kokkusaamise eesistuja ja peakõneleja oli Reinhard Heydrich, Saksamaa julgeoleku peaameti ülem. Protokollis Adolf Eichmann, sama peaameti juudiküsimuste osakonna juht. Kohale oli kutsutud viis riigisekretäri (Eesti ministeeriumi kantsleriga võrreldav ametikoht), kes esindasid kindralkubermangu (okupeeritud Poola tsiviilokupatsioonivalitsuse alla antud osa), justiitsministeeriumi, okupeeritud idaalade ministeeriumi, siseministeeriumi ja nelja aasta plaani volinikku.

SSi ametkondi ja politseid esindasid SSi rassi- ja asundusameti ülem, Gestapo (poliitilise politsei) ülem Heinrich Müller, julgeolekupolitsei ja SD ülem Lätis, kes esindas julgeolekupolitsei ja SD juhatajat Ostlandi riigikomissariaadis ning julgeolekupolitsei ja SD juhataja kindralkubermangus. Välisministeeriumi esindas üks alamriigisekretär. Neile lisaks olid kohal NSDAP kantselei ja riigikantselei juhtkonna liikmed ning mõned madalama taseme ametnikud.

Riigisekretäridel oli Hitleri Saksamaal küll päris suur võim, kuid holokausti uurijad on jõudnud üksmeelele selles, et otsuse langetamine holokausti korraldamiseks ületanuks nende volitusi. Holokausti ettevalmistamine oli alanud 1941. aasta lõpukuudel ning Saksa julgeoleku peaamet koos SSi ja politseiasutustega olid oma tööga juba päris kaugele jõudnud.

Holokaustiga seotud vastutusvaldkondi oli SSi juht Heinrich Himmler juba mitu nädalat varem isiklikult selgitanud, olles kohtunud kõigi Wannseesse kutsutud ministeeriumide riigisekretäride või ministrite endi ja ka teiste ametkondade juhtidega. Kas Hitler üldse langetas ühetähendusliku holokausti käivitunud otsuse ja kui langetas, siis millal, ei ole teada. Tegu on tänapäevaks pigem akadeemilise küsimusega, mis holokausti toimumist sugugi kahtluse alla ei sea. Selle teadmata päeva asemel ongi üldisesse teadmisse juurdunud Wannsee kohtumine.

Milleks oli siis vaja 20. jaanuari kohtumist, mis esmalt pidi toimuma 9. detsembril, kuid siis edasi lükati? Milline oli selle tähendus? Uurijad on asja kaalunud mitmest küljest, mis üksteist ei välista. Heydrichi üks motive võis tõepoolest olla soov läbi arutada holokausti läbiviimise detailsemad küsimused ja koostada Heinrich Göringile esitamiseks nn lõplahenduse koondplaan.

Kohale olid kutsutud selle taseme ametnikud, kelle pädevuses oli praktilise läbiviimise korraldamine. Sõja võitmine näis veel käegakatsutavas kauguses, kuid konkreetset plaani surmale määratute kohta veel ei olnud. Koosoleku ühe eesmärgina on nähtud ka Eichmanni kavatsust kaasata eri ametkondade kõrged ametnikud kuritegelikku protsessi ja seega muuta nad kaasvastutajateks.

<http://www.encyclopedie.bseditons.fr>

Wannsee koosolek oli oluline sündmus, kuid mitte ülearu silmapaistev teiste samasuguste seas. Oluliste holokausti puutuvate otsuste langetamise kohtumisi oli toimunud ka varem ja koosolekuid peeti edaspidigi, osa neist isegi tähtsamad, kuid nende protokollid, kui neid üldse koostati, on hävitatud.

Sellest lähtubki Wannsee koosoleku eripära, mida ajaloolastel ning teistel asjast kõnelejatel ja kirjutajatel tuleb silmas pidada. Kui ei ole võimalik kõrvutada ühe koosoleku protokollide teiste samasuguste või sama teemat käsitlevate koosolekute protokollidega, siis on lihtne kaotada silmapiir ja asetada niigi napp teave valesse konteksti. On mõistetav, et sedavõrd olulise teema puhul ekspluateeritakse üksikud säilinud dokumendid üle, rakendades neid iga vähegi asjaga seotud väite tõestuseks. Teiste asjasse puutunud kohtumiste protokolle ei saa enam keegi kasutada, sest niivõrd kõrge salastatusastmega dokumendid kuulusid hävitamisele ja seda ka tehti – kui mitte varem, siis sõja lõpus.

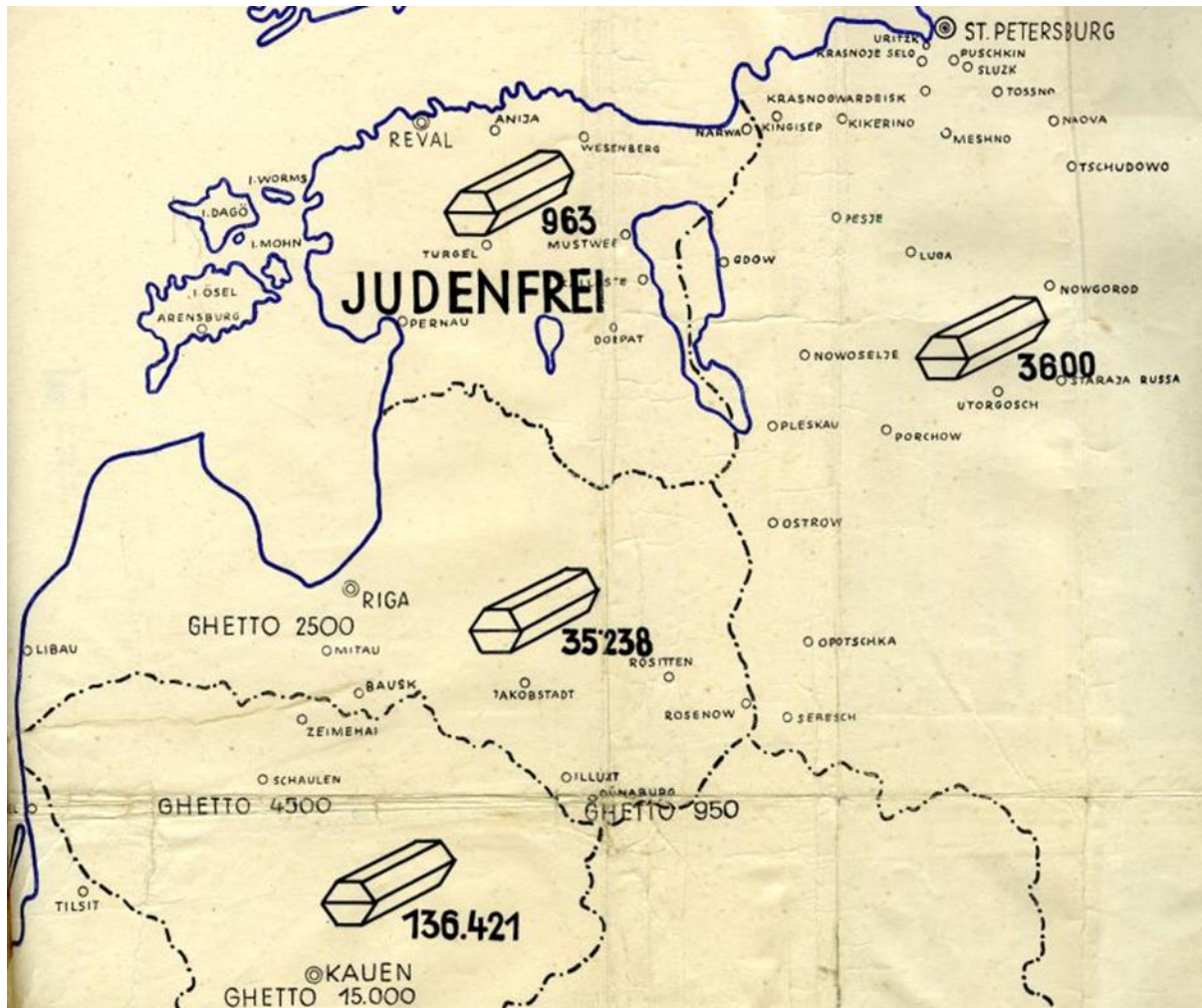
Välisministeeriumi esindas koosolekul alamriigisekretär Martin Luther. Ta oli koos minister Joachim von Ribbentropiga välisministeeriumi tulnud NSDAP liige, kes hiljem partei, SSi ja Ribbentropi omavahelises võimuvõitluses viimase vastu pöördus ning seetõttu 1943. aastal vangi pandi. Tema asjaajamisdokumendid anti juba sõja ajal arhiivi, nende hulgas ka Wannsee protokoll koopia. Pärast sõja lõppu, 1947. aasta märtsis, sattus dokument ameeriklaste kätte ja sai avalikuks. Wannsee konverentsi salajasest protokollist oli 30 eksemplari kõigile osalistele ja ametkondadele, kuid Lutheri koopia (16.) oli ainus, mis on säilinud.

Wannsee konverentsil jagati asutustele ülesanded seoses juutide transportimisega Ida-Euroopa okupeeritud aladele rajatud või rajamisel olevatesse koondus- ja hävituslaagritesse ning määrati tähtajad. Samuti sõnastati hävitamisele määratud juutide kategooriad. Konverentsil teavitati eri ametkondi «juudiküsimuse lõpplahendusest».

Saksa juudid tuli koondada spetsiaalsetesse transiitgetodesse ja sealt edasi itta transportida. Üle 65-aastased juudid, Esimeses maailmasõjas silmapaistnud ja I klassi Raudristiga autasustatud juudid tuli koondada Theresienstadt (Terezini) getosse Tšehhimaal. Protokollis märgiti juutide arv riikide ja territooriumide kaupa, sealhulgas okupeerimata riikides ja territooriumidel ning liitlas- ja neutraalsetes riikides, kokku üle 11 miljoni inimese.

Sõltumata Heydrichi kavatsustest on Wannsee koosolekust tagantjärele saanud holokausti ametkondlik avalöök. Kuigi juba 1941. aasta suvel, sügisel ja talvel olid Einsatzkommando'd ja politseipataljonid mõrvanud peamiselt Lätis, Leedus, Ukrainas ja Valgevenes kümneid tuhandeid juute, oli see toimunud suure saladuskatte all ilma teisi võimuharusid ametlikult teavitamata. Nüüd kaasati ka ametkonnad, ilma kelle osaluseta miljonite inimeste deporteerimine Euroopast poleks olnud võimalik.

Eestis räägitakse-kirjutatakse Wannsee konverentsist kindlasti rohkem kui teistes riikides. Säilinud protokoll tegi Eesti holokausti ajaloos kurikuulsaks – protokollis esitatud statistilise ülevaate kohaselt ei olnud Eestis 1942. aasta alguseks enam mitte ühtegi juuti. Sõnapaar «Estland – judenfrei» on tuttav igale vähegi teemaga kursis olevale inimesele, seda enam, et ainsaks niisuguseks Eesti väidetavalt jäigi. Absoluutne enamus 1941. aasta sügisel Eestisse jäänud umbes 1000 juudist olidki selleks ajaks mõrvatud.

Kuigi tegu oli natsionaalsotsialistliku Saksamaa rassipoliitika elluviimisega okupeeritud Eestis siin tegutsenud SSi ja politseiasutuste juhtimisel ja suuresti ka täidesaatmisel, ent siiski kohapealt värvatud meeste osalusel, on Wannsee protokoll üks mitmest asjast, mis ühe rea tõttu protokollis tabelis on jäädvustanud Eesti rahvusvahelisele holokaustiajaloo kaardile. 1941. aasta sügis ja talv ning 1942. aasta kevad on üks ohvriterohkemaid perioode Eesti ajaloos. Suvel ja sügisel mõrvati Eestimaale jäänud juudid ja veel tuhanded mehed ja naised, keda süüdistati koostöös NKVD, kommunistliku partei või lihtsalt nõukogude võimuga.

Wannsee protokollis Lutheri koopia oli üks esimesi tõendusmaterjale holokausti kohta ja seda kasutati USA sõjakohtute nn Nürnbergi järelprotsessidel 1947. aastal SSi rassi- ja asundusameti ning välisministeeriumi ametnike vastu. Hiljem on Wannsee koosoleku tähtsustamisele jõudsalt kaasa aidanud aastatel 1961–1962 Iisraelis peetud kohtuprotsess koosoleku protokollija, holokausti nn peaarhitekti Adolf Eichmanni vastu. Peasüüdistaja Gideon Hausner püüdis Eichmanni, kelle allkirjaga olid laiali saadetud

kohtumise kutsed, kujutada holokausti peasüüdlasena. Eichmanni tähtsuse rõhutamiseks oli Wannsee protokoll tähtis ja niiviisi kasvas ka Wannsee konverentsi enda tuntus.

Wannsee protokoll on näide ajalooallikate tähtsusest ja samas juhuslikkusest, sellest, kuidas üks dokument selgitab toimunu kohta näiliselt kõik ja varjab niiviisi ülejäänut, mis samuti oluline on. Wannsee koosoleku tähtsuse on sõnastanud järgnenud sündmused ja nende mõtestajad, nagu on lugu enamiku minevikusündmustega, mida me tähistame või mälestame.

Wannsee villas asub tänapäeval üks holokausti ajaloo muuseum, mis keskendub Wannsee kohtumisele ja selle tagajärgedele. Eesti kinnitati Wannsee protokolliga kindlalt holokaustiajaloo kaardile. Hiljem on see olnud impulsiks Eesti ja ka teiste riikide ajaloolastele, et välja selgitada holokausti ajalugu Eestis.

Wannsee konverentsi protokoll tekstiga saab tutvuda siin:

http://eja.pri.ee/history/Holocaust/Wannsee_es.pdf